

lürken lutuf, fazilet, adalet, kerem, fetva, ilim gibi özelliklerine yer verilerek Ebû Hanîfe, Hz. İsmâ, Eflâtun, Hâtım, İbn Sînâ, Aristo gibi şahsiyetlere benzetilir. Methiyelerde reisülküttâb ve defterdarların kalemlerine, ihsan, kerem ve cömertliklerine, hocaların ve şairlerin de ilim, ihsan, adalet, himmet gibi özelliklerine vurgu yapılır.

Toplu olarak bakıldığında kasidelerin methiye bölümlerinde adalet, lutuf, kerem, cömertlik, kahramanlık, re'y ve tedbir gibi iyi bir yöneticide ve iyi bir insanda bulunması gereken ideal niteliklere yer verildiği görülmektedir. Övülen yöneticilerin hepsi bu özelliklere sahip olmadığı gibi bazan bir cimrinin cömert, bir zalimin merhametli, eline silâh almamış bir kişinin kahraman olarak gösterildiği de olur. Divan şiirinin tenkitlere hedef olan yönlerinin önde gelenlerinden birini de methiyelerdeki bu gerçek dışı, abartılı övgülerin oluşturduğu kabul edilmektedir.

Türk edebiyatında XIII-XIV. yüzyıllarda sayıca çok az olan kaside şeklinde yazılmış methiyelerde XV. yüzyıla gelindiğinde büyük bir artış görülmekte, tesbit edilen 188 methiye kasidelerin büyük bir çoğunluğunu teşkil etmektedir. Bu dönemin ünlü methiye şairleri olarak Ahmedî, Şeyhî, Yazıcıoğlu Mehmed, Cem Sultan, Kemal Ümmî, Ahmed Paşa, Necâtî Bey, Mihrî Hatun, Mesîhî, Cemâlî, Tâcîzâde Câ'fer Çelebi sayılabilir. XVI. yüzyılın methiyecileri içinde yer alan Bâkî, Hayâlî, Nev'î, Hayretî, Cinânî, Yahyâ Bey, Zâtî gibi şairler arasında otuz yedi methiyesiyle Fuzûlî'nin ayrı bir yeri vardır. XVII. yüzyılda medih kasidelerinin başlıca şairleri Ali Çelebi, Ârif, Cevrî, Fehîm-i Kadîm, Hâletî, Nâbî, Nâdirî ve Sâbit gibi isimlerdir. XVIII. yüzyılda nitelik açısından daha sönük olduğu görülen methiyeler üzerinde yeterli inceleme bulunmamakla beraber Nedîm, Şeyh Galib, Nazîm Yahya, Hoca Neşet, Sünbülzâde Vehbî ve Enderunlu Fâzıl dikkat çekmektedir. XIX ve XX. yüzyıllarda divan şiirine rağbetin azalması sebebiyle methiyelerde de büyük bir düşüş görülmektedir. Önemli şairlerin methiyeleri yok denecek kadar azalmışken taşralı bazı isimlerin bu türe daha çok rağbet ettiği anlaşılmaktadır. Devrin methiye yazarları arasında Şinâsi, Ziyâ Paşa, Nâmık Kemal, Âdile Sultan, Şeref Hanım gibi ünlü isimleri, Süleyman Şâdî, Kuddûsî, Fehmî gibi az tanınmış şairleri, Halil Nihat Boztepe gibi Atatürk'e övgü yazmış kişileri zikretmek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

- Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 153, 263, 337; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, II, 113-114; Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993, s. XXIII-XXIV, XLII; Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul 1994, s. 28-29; Yaşar Aydemir, *XVII. yy. Türk Edebiyatında Kaside* (yüksek lisans tezi, 1994), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Kasidede Muhteva Unsurları", *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, I/1, Ankara 1996, s. 137-159; a.mlf., "Esîrî'nin Bağdat Şehrâşûbu", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XIX, Ankara 1999, s. 450; a.mlf., "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilgi*, sy. 22, Ankara 2002, s. 138-142, 152-155; W. G. Andrews, "Speaking of Power: The 'Ottoman Kaside'", *Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa* (ed. S. Sperl – C. Shackle), Leiden 1996, I, 281-300; W. G. Andrews – Mehmed Kalpaklı, "Across Chasms of Change: The Kaside in the Late Ottoman and Republican Times", *a.g.e.*, I, 301-325; Bilal Çakıcı, *Eski Türk Edebiyatında Kaside Nazım Şekli: XVI. yy.* (yüksek lisans tezi, 1996), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Cemâl Kurnaz, *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara 1997, s. 230-252; Mustafa Erdoğan, *Türk Edebiyatında Muhammes*, Ankara 2002, s. 183-190; Mehmet Çavuşoğlu, "Kaside", *TDL*, LII/415-417 (1986), s. 17-27.

YAŞAR AYDEMİR

METİN

(المتن)

Hadisin

senedinden sonra gelen

rivayet anlamında hadis terimi.

Sözlükte "sırt, dağın yamacı; güçlü ve dayanıklı kişi; yazıyla kaydedilen ifade" anlamlarına gelen **metn** kelimesi (çoğulu mütûn) terim olarak "senedin ardından gelen, sünnet veya hadis tarifinin kapsamına giren Hz. Peygamber'in sözü ya da davranışının ve tasviplerinin anlatımından oluşan lafızlar yahut diğer şahısların ifadeleri" demektir. İslâm âlimleri, sünnet ve hadis metninin sıhhatini araştırmakla ilgili temel prensipleri Kur'an'dan almışlardır (el-En'âm 6/152; el-Hac 22/30; el-Ahzâb 33/70-71; el-Hucurât 49/6). Resûl-i Ekrem'in, "Kim bilerek benim ağzımdan yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın" meâlindeki hadisi (Dârimî, "Muqaddime", 25, 46; Buhârî, "İlim", 38, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 50, "Edeb", 109; Müslim, "Zühd", 72; İbn Mâce, "Muqaddime", 4; Ebû Dâvûd, "İlim", 4; Tirmizî, "Fiten", 70, "İlim", 8, 13, "Tefsîr", 1, "Menâkıb", 19), başta sahâbiler olmak üzere sorumluluk bilincine sahip her müslüman için hadis rivayetinde reh-

ber olmuş, ayrıca Resûlullah, kendi sözlerinin aynen iletildiği gibi korunmasını ve başkalarına ulaştırılmasını, sözlerini duyup dinleyenlerin duymayanlara aynı dikkat ve özenle iletmesini istemiştir (Müsned, I, 437; III, 225; IV, 80, 82; V, 183; Dârimî, "Muqaddime", 24; İbn Mâce, "Muqaddime", 18; Ebû Dâvûd, "İlim", 10; Tirmizî, "İlim", 7; "Menâsik", 76). Bu sebeple hadis metinlerini en iyi şekilde korumak için bilhassa ilk nesiller bugün herkesi şaşırtan bir özen ve çaba göstermişlerdir.

Hadis ilminde metin denilince öncelikle lafzı ve mânası Resûl-i Ekrem'e ait olan ve müslümanlar için bağlayıcı nitelik taşıyan nebevî hadis anlaşılır. Muhtevası itibariyle hadis Hz. Peygamber'in peygamberlik görevine bağlı olarak verdiği haber, uyulması gereken emir, sakınılması gereken haram, mubah veya mekruh bir hükümdür. Bununla beraber metin sadece Resûlullah'a isnat edilen sünnet ve hadis malzemesinden ibaret değildir. Eğer Resûl-i Ekrem'in sözü ise "kavî merfû", davranışının anlatımı ise "fiilî merfû", bir başkasının söz veya tavrını onaylamasının bilgisi ise "takrîrî merfû" adını alır. Bir metin sahâbeye isnat ediliyorsa ona "mevkuf" denir. Fakat o metnin Resûl-i Ekrem ile hiçbir şekilde ilgili bulunmaması gerekir, Hz. Peygamber ile bir şekilde alâkalı ise ona "hükmen merfû" adı verilir. Sahâbeden sonraki nesle nisbet edilen metinlere ise "maktû" denir. Merfû bir metin sahih, zayıf, hatta uydurma olabilir. Sahih metinlerin her biri aynı değeri taşımayacağı gibi dinî veya dünyevî bir konuda aynı ölçüde delil sayılmaz. Özellikle mevkuf ve maktû metinler İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre bir hükümün yegâne dayanağı da olamaz. Bundan dolayı ahkâm hadislerini ihtiva eden kitaplardaki rivayetlerin çoğu merfû, pek azı mevkuf ve maktûdur. Mevkuf ve maktû rivayetlerin ekserisi de merfû hadislerle sabit olan hükümlerin uygulanması ve daha iyi anlaşılmasını sağlamak için nakledilmiştir.

Sünnet ve hadis metinleri sahâbeden nakledilirken onların kullandığı ifadeler dikkate alınarak şöyle bir öncelik sıralaması yapılmıştır. 1. Sahâbilerin, "Peygamber'i şöyle söylerken işittim"; "Peygamber bana şöyle anlattı, haber verdi" gibi ifadelerle rivayet ettikleri metinler. 2. Yine sahâbeden, "Resûlullah şöyle buyurdu"; "Resûlullah bize şöyle anlattı, haber verdi" gibi ifadelerle gelen metinler. 3. Râvinin, "Peygamber şöyle emretti" veya "Peygamber şundan nehyetti" tarzında

naklettiği metinler. 4. Rivayet edenin, “Böyle emrolunduk”; “Bundan nehyolunduk”; “Bize bu şekilde vâcip kılındı”; “Bize bu mubah kılındı”; “Bundan sakındırıldık”; “Sünnette böyledir” gibi ifadelerle naklettiği metinler. 5. Yine râvinin, “Biz böyle yapageldik” veya “Biz böyle yapardık” gibi sözlerle ifade ettiği metinler.

Kur'an'dan sonra dinin ikinci temel kaynağı kabul edilen sünneti ve hadis metinlerini aslı şekliyle koruyup arkadan gelecek nesillere aynen ulaştırmak için çok erken dönemlerden itibaren ezberleme, yazma, tedvin ve tasnif faaliyetleri birbirini takip etmiştir. Bazı Selef âlimleri, kullakla duyulup ezberlenen bir metnin aynen rivayet edilmesine yazının yardımcı bir unsur olduğunu düşünmüşlerse de (Kâdî İyâz, s. 136; M. Zâhid el-Kevserî, s. 35) sonraki dönemlerde yazı büyük çapta hâfızanın yerini almıştır. Gösterilen özen ve olağan üstü çabaya rağmen hadislerin büyük çoğunluğu Resûl-i Ekrem'den duyulan lafızlarla değil mâna ile rivayet edilebilmiştir. Ancak İslâm âlimlerinin önemli bir bölümü hadislerin aynen duyulduğu gibi nakledilmesi gerektiği kanaatindedir. Diğer bazı âlimler ise onların mâna ile naklini de câiz görür. Bu görüş tarihî ve ilmi gerçeklere daha uygun düşmektedir. Mâlik b. Enes gibi bir kısım âlimler Peygamber sözlerinin lafızıyla nakledilmesi gerektiği, başkalarına ait sözlerin ise mâna ile nakledilebileceği kanaatindedir. Süfyân es-Sevrî gibi âlimler de hadislerin söylendiği lafızlarla naklinin şart koşulması halinde tek bir hadisin bile nakledilemeyeceğini söyler (Hatîb el-Bağdâdî, II, 22-25). İmam Şâfiî'ye göre hadisi doğru naklettiği bilinen, rivayet ettiği şeyin muhtevasını anlayan, hangi lafızların mânayı değiştireceğini bilen kimsenin mâna ile rivayeti câizdir. Bu nitelikleri taşımayan râvinin güvenilir olsa da hadisi kendi lafızlarıyla rivayet etmesi şarttır (*er-Risâle*, s. 370-371). Ancak mâna ile nakli câiz görülmemen, kendi lafzı ile nakledilmesi gereken metinler olduğu yönünde her iki tarafın görüş birliği içinde bulunduğu hususlar vardır. 1. Nakledilen haber muhkem, te'vile muhtaç olmayan bir metinse o dili iyi bilen herkesin bu metni nakletmesi câizdir. 2. Metne zâhirdeki anlamının dışında bir mâna yüklenebiliyorsa onu din ilimlerini ve icihad yollarını bilmeyenlerin nakli câiz değildir. 3. Metin müşkil ve müsterek lafızlardan ibaretse hiçbir kimsenin onu mâna ile nakli câiz olmaz. 4. Mücmel metinler de mâna ile nakledilemez (Debûsî, s. 194-195; M.

Tâhir el-Cevâbî, s. 217-232). Hadisi mâna ile nakleden, mutlaka “ev kemâ kâle” (veya söylediği gibi), “ev nahve hâzâ” (veya bunun gibi), “ev eşbehu zâlik” (veya bunun benzeri) ya da bunlar gibi bir tabir kullanmak zorundadır (Zeynüddin el-İrâkî, *et-Taқыid*, s. 206-210).

Hadis metniyle ilgili önemli konular arasında ihtisar, iktisar ve taktî bahisleri vardır. İhtisâr'ul-hadîs, hadisi ihtiva ettiği mânayı daha az kelimeyle ifade edecek şekilde kısaltmaktır. İktisâr'ul-hadîs de hadisin gerekli görülen bir bölümünü rivayet etmek demek olup ihtisar anlamındadır. Taktî'ul-hadîs ise birkaç konuyu ihtiva eden bir hadisin metnini konularına göre bölüp her birini kitabın ilgili yerinde kullanmaktır. Taktî' de ihtisarin bir dalıdır. Mâlik b. Enes, Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi hadis imamları eserlerinde taktî yapmışlardır.

Bir hadisin senedi, metni ve muhtevası incelenerek onun sahih, hasen veya zayıf olduğu söylenir. Bu inceleme sonucunda hadis sıhhat derecesine göre dinî ve ilmi açıdan bir değer ifade eder veya etmez. Hadis âlimleri hadisleri değerlendirip dercelere ayırırken sadece senedin veya metnin tedkikiyle yetinmez, çok yönlü inceleme ve araştırma yaparlar. Bir hadisin senedinin çok sağlam oluşu metnin sahihliğinin yegâne ölçüsü sayılmadığı gibi muhtevanın akla ve mantığa uygun oluşu da onun sahihliğini göstermeye yeterli değildir.

Hadis âlimleri metni dikkate almaksızın isnadın sahih, hasen veya zayıflığına hükmedebilir, metnin sahihliğini belirtmeksizin isnadının sahihliğinden bahsedebilir. Çünkü seneddeki ricâlin güvenilir oluşu sebebiyle isnad sahih, fakat hadisin metnine ait bir kusur yüzünden hadis metni sahih kabul edilmeyebilir. Bunun aksine metin sahih olduğu halde sened sahih olmayabilir (Emîr es-San'ânî, I, 234). Hadis metninin sahih ve makbul olması hem sened hem metin bakımından aranan bütün şartları taşımasına bağlıdır. Çünkü bu metinler aynı zamanda emir, nehiy, helâl, haram, mekruh, mubah, terhib, ruhsat vb. dinî hükümlerin kaynağıdır. Bu sebeple bir hadis metninin sahih ve zayıf olduğunu tesbit etmenin merhalesi olan sened tedkiki dışında hadislerin metinlerine âriz olan ve hadisin sıhhatine zarar veren kusurları bilip tanımak büyük önem taşır. Buradan varılmak istenen sonuç şudur: Hadislerin makbul ve merdûd, sahih, hasen ve zayıf olarak sınıflandırılması sadece isna-

da ve râvilerin incelenmesine değil aynı zamanda metin incelenmesine dayanmaktadır. Metinlerin nasıl bir kusur ihtiva ettiği o rivayete verilen muallal, müdrec, maktûb, muztarib gibi adlardan anlaşılır. Hadis metnine âriz olan kusurlardan bilinmesi en zor olanı gizli illetler olup bunu ancak uzmanlaşmış hadis âlimleri farkedebilir. “Metnin aslında olmayan bir şeyin ona ilâve edilmesi” anlamında müdrec, “metinde veya senedde takdim, tehirler yapmak” anlamında maktûb, “seneddeki râvi adlarının veya metnin ibaresinin değiştirilmesi” anlamına gelen muztarib hem sened hem metinde bulunan kusurlardır. Bunlardan başka hadisleri semâ ve kıraat gibi yollardan biriyle ehil olanın ağzından işitmek ve Arap dilinin söz dizimini (nahiv) bilmemek yüzünden yapılan lahn, hadis metnindeki bir kelimenin bazı harflerinin noktasını değiştirerek yapılan tashif, kelimelerin hareketlerini bozarak yapılan tahrif gibi metin hataları vardır.

Râviler, muhaddisler ve hadis kitabı telif eden musannifler tarafından hadisin senedinde ve metninde meydana gelen en küçük değişiklikler titizlikle gösterilmiş, bir ismin farklı okunuşu, bir kelimenin farklı söylenişi, bir harf, hareke ve nokta değişikliği, bir kısaltma, bir belirleme işareti, kısacası hadisle ilgili her türlü fark korunmuştur (Kâdî İyâz, s. 189 vd.). Hadis metinlerini ihtiva eden kitaplarda, şerhlerde, ricâle dair eserlerde, başka kitaplarda da olduğu gibi birkaç türlü okunması mümkün olan müşkil kelimelerin benzer harflerinin noktalı olanları ile olmayanlarına, hareketlere ve i'rab kaidelerine dikkat çekilmiştir. Bir hadis metnine yanlışlık eseri olarak yazılmayan kelimeler sonradan sayfanın kenarına ya da satırlar arasına ilâve edilir. Yanlış yazılan veya rivayetinde, doğruluğunda şüpheye düşülen ya da ihtilâf edilen kelimelerin doğru ve kesin olanlarının üzerine “sah” (sahih) kısaltması yazılır. Bir metinde lafzı veya mânası yanlış kabul edilen kelimenin yahut kelimelerin üzerine başı sad harfine benzeyen bir çizgi çekilir; kelimenin doğru olduğu anlaşılınca da bu sad harfine bir hâ eklenir. Metinde fazla olduğu için yazıdan çıkarılması istenilen kelime veya ibarenin üzerine bir çizgi çizilir; bu işleme “darb, neşak” veya “şak”, kitapta yanlış yazılan bir ilâveyi kazımak suretiyle düzeltme usulüne “hak” veya “keşt”, yanlış yazılan kelimeyi silip doğruluğunu yazarak yapılan işleme “mahv” denir. Bu metinler kitap haline geldikten

sonra onu istinsah etmek, en sağlam ilim alma yollarından biriyle kitabın rivayet hakkını elde ederek başkasına rivayet etmek, içindeki bilgiyi en iyi şekilde korumak muhaddisin en önemli görevidir. Bu hususlarla ilgili prensipler ortaya konulmuş, kitapların ve genel anlamda bilginin öğrenilmesi (tahammül) ve başkalarına aktarılması (edâ) usulü kaynaklarda uygulama örnekleriyle gösterilmiştir (Hatîb el-Bağdâdî, I, 249-279; Sem'ânî, s. 146-178; İbnü's-Salâh, s. 160-184; İbnü'l-Mülakkın, I, 337-366).

Hadis metinleri kitap haline getirilirken her bir hadisin veya hadisler kümesinin sonuna onu daha sonraki metinlerden ayırmak için içi boş bir halka konur; hadis metni veya metinleri aslı ile mukabele edilince halkanın içine bir nokta düşülür. "Dâre" veya "dâire" de denen, iki hadisin arasına işaret konulması âdeti sahâbe döneminden beri vardı (Hatîb el-Bağdâdî, I, 424 vd.; Tâhîr el-Cezâîrî, II, 775). Günümüzde bu işlemler yerine hadisler numaralanmaktadır. Bazan bir hadisi birçok hocadan mânası aynı olmakla beraber değişik lafızlarla öğrenen muhaddisler, metni bu lafızlardan biriyle nakledip diğer lafız farklarını belirtmiş, her birinin sahih olduğunu göstermek üzere sonuna "sah" işareti koymuştur. Bazıları da hadisin rivayet tarihlerini sayarak lafızlardan birini seçmiş ve "el-lafzu li-fülânin" (lafız falancaya aittir) veya "hâzâ lafzu fülânin" (bu falancanın lafzıdır) ya da benzer bir ifade ile durumu açıklamıştır (Zeynüddin el-İrâkî, *et-Takvîd*, s. 215; Şemseddin es-Sehâvî, III, 180-187).

Hem isnadla hem metinle ilgili çeşitli hadis ilim dalları meydana gelmiştir. Genel olarak Hz. Peygamber'in sözlerini ve davranışlarını konu edinen bu ilimler "ilmü'r-rivâye, ilmü'l-âsar (ilmü'l-ahbâr)", yaygın adıyla "ilmü rivâyeti'l-hadîs" diye anılmıştır. Isnadla ilgili ilimlere de genel anlamda "ilmü dirâyeti'l-hadîs" adı verilmiştir. Hadis metinlerinin mânâ ve muhtevasına dair hadis ilimlerinden fıkhu'l-hadîs, muhtelifü'l-hadîs, nâsihu'l-hadîs ve mensûhuh, müşkilü'l-hadîs, garîbü'l-hadîs ve esbâbü vürûdî'l-hadîs gibi ilimler de önemlidir. Doğrudan hadisin metniyle ilgili olan bu ilim dallarında birçok âlim eserler telif etmiştir. Metinlerin ihtilâflarını konu edinen şâz, muztarib, maklûb, müdrec, muallal, musahhaf ve ziyâdâtü's-sika birer hadis çeşidi olduğu gibi aynı zamanda metin hakkında müstakil eserlerin yazıldığı ilim dallarıdır. Hem senedi hem metni ilgilendiren ilimlerden

sayılan garîb, ferd, mütevâtîr, tâbî', şâhid, zabtu'r-râvî, lafızla rivayet, mânâ ile rivayet gibi eserlere konu olan ilim alanları da bulunmaktadır.

Hadislerin metinleri ilk zamanlar büyük çapta ezberlenerek muhafaza edilmiştir. Aşap arasında hadisleri ezberleyenlerin sayısı oldukça az ise de her asırda İslâm toplumunda yüzlerce hadis hafızı yetişmiştir. Onlar ezberledikleri hadisleri hem şifahî nakil hem yazılı metinler halinde sonraki nesillere aktarmışlardır. Her türlü bilginin mutlaka senedle nakledilmesi şartı gözetilmekle beraber tarih, dil, şiir gibi konulardaki bilgilerin rivayetinde hadis rivayetindeki titizlik gösterilmemiş, bunların râvileri hadis râvileri gibi cerh ve ta'dîle tâbî tutulmamıştır. Ayrıca erken dönemde, hatta Resûl-i Ekrem'in hayatında yazılmış yüzlerce hadis ihtiva eden sahîfeler / kitaplar vardır. Mustafa M. el-A'zamî, sahâbe tabakasından hadis yazan veya kendilerinden hadis yazılan elli kişinin adını zikretmiştir (*İlk Devir Hadis Edebiyatı*, s. 35-57). Herhangi bir metnin korunmasında yazının ne kadar büyük önem taşıdığı kabul edilmekle birlikte yazının ve kitabın güvenilirliğinin de birçok şartı vardır (Debûsî, s. 191-193). İslâm tarihinde kitapların, özellikle hadis kitaplarının sağlam bir şekilde sonraki dönemlere intikal edişinin güvencesi olan semâ kaydı büyük önem taşır. Burada kitabı kimin kimden, hangi ilmî usulle, hangi tarihte, nerede okuduğu, bu münasebetle bir ilim meclisi akdedilmişse orada kitabın kimlere okunduğu, mecliste kimlerin bulunduğu, kıraati kimin üstlendiği, meclisin zabtını kimin sahiplendiği gibi konular kitabın kapağına ya da ilk veya son sayfasına yazılır. Ayrıca bernâmec, sebet, fihrist, mu'cem ve meşyeha türü eserler hadis ilmi açısından râvilerin, senedin, hadis metinlerinin ve çeşitli türlerde tasnif edilen hadis kitaplarının güvenilirliğini öğrenmek ve inceleyebilmek için büyük değer taşır (Ahmed M. Nûr Seyf, s. 5-12, 17-18, 29-31). Bunun gibi tahammül ve edâ tarihleri de güvenilir metinler elde edebilmek açısından önemlidir. Bu sebeple râvilerin rivayet hakkını elde ettikleri hadisleri veya kitapları hangi yollarla aldıkları araştırılmıştır. Çünkü ilim alma yollarının en üstün derecede olanları yanında geçerli sayılanları ve sayılmayanları da vardır.

Hadis ilminde çok tartışılan konulardan biri metin tenkidi meselesi olup "sened zincirini oluşturan kişilerin tenkidi"

anlamında bu mesele "cerh ve ta'dîl", "nakdû'r-ricâl" veya "nakdû'l-isnâd" adlarıyla ilk dönemlerden itibaren ele alınmıştır. Burada tenkit denilince ilk akla gelen sened tenkididir. Muhaddisler senedi sağlam olmayan bir metin üzerinde durmayı uygun bulmamışlardır. Son dönem tarih araştırmacıları sened tenkidine "dış tenkit" adını vermiştir. Onların "iç tenkit" dedikleri metin tenkidi (nakdû'l-metn / nakdû'l-mütûn) Hz. Peygamber ve sahâbe zamanından beri bilinmekte ve uygulanmaktaydı. Sened tenkidi ise en erken sahâbe neslinin son dönemlerinde başlamıştır. Sahâbe bazı rivayetleri Kur'an'a, bazılarını sahih hadislerle ve sabit sünnete aykırı bularak zayıf veya mevzû diye değerlendirmiştir. Onlarla açılan bu çığır hiç ara verilmeden devam etmiş, hadisleri Kur'an'a, sünneti sünnete, hadisi kıyasa veya sahâbe uygulamalarına, tarihî olaylara, akliselime arz etmek suretiyle metnin korunmasına çalışılmıştır. Çok erken sayılan bir dönemde başlayan sünnet ve hadisleri koruma gayreti sayesinde kısa zamanda kuralları tesbit edilmiş ve çeşitli hadis ilimleri ortaya konulmuştur. Daha ilk devirlerden itibaren kullanılan ihtilâfî'l-hadîs, teâruz, garîb, müşkil, ilel vb. terimlerin her biri zamanla bir ilim dalının adı olmuş ve bunlar metin tenkidinin temelini teşkil etmiştir. Metin tenkidinde öne çıkarılan meselelerden biri de hadisler arasında görülen ihtilâflar olmakla beraber bazıları muhtelifü'l-hadîs alanına giren rivayet ve metinlerde zıtlıklar olduğunu düşünmüştür. Halbuki bunların büyük bölümü, ilk bakışta muhtevaları birbiriyle çelişir görünse de dikkatlice incelendiğinde aralarında bir zıtlık olmadığı anlaşılan hadis metinleridir. Teâruzla ihtilâf da birbirinden farklıdır. Çünkü teâruzda hadis metinlerinin ihtiva ettiği anlamların ve hükümlerin birbirine veya diğer delillere aykırı oluşu söz konusudur. Böyle bir durumda hadisin biri diğerine tercih edilir ve tercih edilmiş olanla amel edilir.

Bazı İslâm âlimlerinin tenkit zihniyeti ne yeterince sahip olmadığı söylenebilirse de hadiste metin tenkidi yapılmadığı ileri sürülemez. İlk dönem hadis musaniflerinin birçoğu, hangi şartları taşıyan hadisleri sahih kabul ederek kitaplarına aldıklarını belirtmiştir. Bu şartları başkaları yeterli bulmayabilir. Metinlerin tedkik ve tenkidinde bütün âlimlerin görüş birliği içinde olması da beklenemez. Meselâ hadislerin mevzû olduğunu gösteren alâmetler tamamen metinle ilgili özel-

liklerdir. Hadisler arasındaki teâruz, ihtilâf, müşkil, garîb vb. konuların araştırılması da sadece isnada dair olmayıp daha çok metinle ve metin tenkidıyla alakalıdır. Metin tenkidıyla ilgili bilgiler yalnız hadis ilimlerine dair kitaplarda değil fıkıh ve kelâm gibi İslâmî ilimlere dair kitaplarda da görülür. Esasen metin tenkidıyla ilgili bilgiler kaynaklarda çok defa bir yerde toplanmamış, çeşitli vesilelerle muhtelif yerlerde zikredilmiştir. Bazı kimseleri metin tenkidinin yapılmadığı kanaatine götüren sebeplerden biri belki de budur. Esasen hadiste metin tenkidini uygulanmadığı yönündeki söylemin tarihçesi çok eskilere gitmez. Aloys Sprenger, Sir William Muir, Leone Caetani, Reinhart Pieter Anne Dozy, Ignaz Goldziher, Joseph Schacht başta olmak üzere bazı şarkiyatçılar hadiste metin tenkidini yapılmadığını ileri sürmüşlerdir. İslâm âleminde de bu görüşü benimseyenler olmuştur. Bunlar arasında Ahmed Emîn, Ebû Reyve, Tefvîk Sıdkî, İsmâil Edhem, Ahmed Han, Çerağ Ali gibi isimler zikredilebilir. Şarkiyatçıların birçoğu hadislerin güvenilirliği konusundaki şüphelerini ortaya koyarken daha çok muhaddisler tarafından güvenli görülerek tenkit edilen kişileri ve kitapları örnek göstermiş ve hadisçi niteliği öncelikli olmayan isimleri öne çıkarmıştır. Bunlardan biri, tanınmış bir siyer ve megâzî âlimi olmakla beraber hadiste güvenilir kabul edilmeyen İbn İshak'tır. Şarkiyatçıların sıkça andığı kişilerden bir diğeri de megâzî âlimi Vâkıdî'dir. Esasen muhaddisler onu güvenilir kabul etmez. Edebiyat tarihçisi Ebû'l-Ferec el-İsfahânî de aynı isimlerden olup hadis âlimleri *el-Eğânî*'sindeki rivayetlere değer vermez.

Hadislerde metin tenkidini yapıp yapılmadığı tartışmaları hakkında bir literatür oluşmuş olup bu eserlerin başlıcaları şunlardır: Mustafa M. el-A'zamî, *Menhecû'n-naqd 'inde'l-muhaddişin* (Riyad 1975); Nûreddin İtr, *Menhecû'n-naqd fî 'ulûmî'l-hadîs* (Dimaşk 1972); Selâhaddin el-Edlebî, *Menhecû naqdi'l-metn 'inde 'ulemâ'î'l-hadîs'in-nebevî* (Beyrut 1983); Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, *Meķâyisü naqdi mütûnî's-sünne* (Riyad 1984); Hüseyin el-Hâc, *Naqdü'l-hadîs fî 'ilmi'r-rivâye ve'd-dirâye* (Riyad 1985); Muhammed Lokmân es-Selefi, *İhtimâmü'l-muhaddişin bi-naqdi'l-hadîs seneden ve metnen* (Riyad 1987); Muhammed Tâhir el-Cevâbî, *Cühûdü'l-muhaddişin fî naqdi metni'l-hadîs'in-nebeviyyi's-şerîf* (Tunus 1991); Mustafa

Ertürk, *Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi* (doktora tezi 1995, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü); Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (doktora tezi 1996, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi* (İstanbul 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "mtn" md.; *Müsned*, I, 437; III, 225; IV, 80, 82; V, 183; Dârimî, "Muḥaddime", 24, 25, 46; Buhârî, "İlim", 38, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 50, "Edeb", 109; Müslim, "Zühd", 72; İbn Mâce, "Muḥaddime", 4, 18, "Menâsik", 76; Ebû Dâvûd, "İlim", 4, 10; Tirmizî, "Fiten", 70, "İlim", 7, 8, 13, "Tefsîr", 1, "Menâkib", 19; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 370-371; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü 'ulûmî'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Medine-Beyrut 1397/1977, s. 85, 88, 146; Debûsî, *Takvîmü'l-edille fî uşûlî'l-fıkḥ* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 191-193, 194-195, 228-246; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî' li-aḥlâkı'r-râvî ve âdâbî's-sâmî'* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1412/1991, I, 249-279, 354-358, 359-368, 405, 419, 424 vd., 428, 520; II, 21, 22-25, 31-39, 56, 268, 269; Kâdî İyâz, *el-İlmâ'* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1977, s. 136, 146-173, 174, 189 vd.; Sem'ânî, *Edebü'l-ilmâ' ve'l-istimlâ'* (nşr. M. Weisweiler), Beyrut 1401/1981, s. 146-178; İbnü'l-Esir, *Câmî'u'l-uşûl* (nşr. Abdülkadir el-Arnaût), Beyrut 1403/1983, I, 53, 54, 90-102, 103-105, 119; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 94-114, 160-184, 190, 192, 193, 194, 196, 198, 471, 477, 714, 740; Nevevî, *el-Minhâc şerḥu Şahîhi Müslim* (nşr. Halîl Me'mûn Şihâ), Beyrut 1418/1997, I, 113-114, 149, 150, 154, 155, 156, 159, 162; Burhâneddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâḥ min 'Ulûmî İbnî's-Salâḥ* (nşr. Salâh Fethî Helel), Riyad 1418/1998, s. 137, 138, 139, 140, 141, 160-184, 460, 468; İbnü'l-Mülâkin, *el-Muḥni' fî 'ulûmî'l-hadîs* (nşr. Abdullâh b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, I, 111, 112, 113, 114, 116 vd., 241-243, 337-366; II, 450-468; Zeynüddin el-İrâkî, *et-Takvîd ve'l-izâḥ* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Beyrut 1411/1991, s. 66, 206-210, 215, 258, 263, 271-274; a.mlf., *et-Tebsîra ve't-tezkire*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 116-124; II, 168, 171, 174, 175, 190, 278; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-naẓar fî tavzihi Nuḥbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 74-75, 95-96, 111; Şemseddin es-Seḥâvî, *Fethu'l-muḥîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, I, 117-119; III, 127 vd., 180-187, 194-197; IV, 27-37, 45-55; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Kahire 1385/1966, I, 42, 182, 183-184, 262, 268, 291; II, 99, 189, 193, 196, 386, 394; M. Abdürrâuf el-Münâvî, *el-Yevâķit ve'd-dürer fî şerḥi Nuḥbeti İbn Hacer* (nşr. Murtazâ ez-Zeyn Ahmed), Riyad 1420/1999, I, 331, 342, 410, 423, 450, 464; II, 67, 75-82, 87, 97, 102, 104, 109, 113 vd., 176, 224; Emîr es-San'ânî, *Tavziḥu'l-efkâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-İlmiyye), I, 195, 234, 249, 254, 377; II, 11, 31, 47, 50, 99, 107, 392, 416; Tâhir el-Cezâirî, *Tevciḥü'n-naẓar* (nşr. Abdülfettâḥ Ebû Guḍde), Beyrut 1416/1995, I, 37, 175-176, 671, 703; II, 671-710, 743, 749 vd., 775, 902; M. Zâhid el-Keveşî, *Fıkḥu*

ehli'l-İrâk ve ḥadîşühüm, [baskı yeri ve tarihi yok] (eş-Şeriketü'l-müttehîde), s. 35; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâḫşü'l-ḥaḫîş*, Kahire 1370/1951; s. 45, 139, 144, 145, 170, 174; M. Tayyib Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, İstanbul 1959, s. 8, 22, 116, 117 vd.; *Tecrid Ter-cemesi*, Mukaddime, I, 5-6, 90, 102-103, 133, 141, 157, 176-189, 312-317, 454-468, 476-477, 479-483; Rif'at Fevzî Abdülmuttalib, *el-Medḥal ilâ Tevḫîki's-sünne*, Kahire 1398/1978, s. 3, 31, 39, 70, 152, 163; a.mlf., *Tevḫîku's-sünne fî'l-karnî's-şânî el-hicrî*, Kahire 1400/1981, s. 9-19, 38-42, 123, 164, 281, 283, 302, 417 vd.; İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul, ts. (MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları), s. 87, 163, 183, 196-222; Misfir Gurmullah ed-Dümeynî, *Meķâyisü naqdi mütûnî's-sünne*, Riyad 1404/1984, s. 59-75, 77-92, 93-108, 183-191, 193-203, 205-217; Nûreddin İtr, *Menhecû'n-naqd fî 'ulûmî'l-hadîs*, Dimaşk 1406/1985, s. 33, 321, 341-342, 344, 394; Ahmed M. Nûr Seyf, *'İnâyetü'l-muhaddişin bi-tevḫîki'l-mervîyyât*, Dimaşk 1407/1987, s. 5-12, 17-18, 29-31; M. Lokman es-Selefi, *İhtimâmü'l-muhaddişin bi-naqdi'l-hadîs'in-nebevî*, Riyad 1408/1987, s. 96, 118, 309, 337-340, 354-361, 363-367, 397-400, 440, 441; M. Accâc el-Hatîb, *Uşûlü'l-hadîs*, Beyrut 1409/1989, s. 31, 32, 88-94, 280, 283, 287-290, 291; a.mlf., *es-Sünne ḳable't-tedvîn*, Kahire 1383/1963, s. 92-125, 126, 249 vd., 309-321, 445 vd.; M. Tâhir el-Cevâbî, *Cühûdü'l-muhaddişin fî naqdi metni'l-hadîs'in-nebeviyyi's-şerîf*, Tunus 1991, s. 73, 74, 75, 76, 81, 84, 85, 88-89, 94-95, 175, 177, 186-188, 217-232, 237, 255, 282, 295, 314, 323, 331, 339, 484; Mustafa M. el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (trc. Hulûsi Yavuz), İstanbul 1993, s. 35-57, 171-178, 179; Abdullâh Şâban Ali, *İhtilâfâtü'l-muhaddişin ve'l-fukaḫâ fî'l-hükmi 'ale'l-hadîs*, Kahire 1317/1997, s. 283, 288-289, 291-298; Selâhattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul, ts., (İnsan Yayınları), s. 157-238; Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi*, İstanbul 2001, s. 167 vd., 182 vd., 233 vd.; Emin Aşıkutlu, "el-Cerh ve't-ta'dîl", *DİA*, VII, 394-401; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", a.e., XV, 31-32, 35-38.

RAŞİT KÜÇÜK

METİN

(المتن)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "sağlam, kuvvetli, sert ve dayanıklı olmak" mânasındaki *metânet* kökünden türemiş bir sıfat olup "çok güçlü ve sağlam" demektir. Allah'a nisbet edildiğinde "fiillerinden dolayı zâtına herhangibir zorluk ve yorgunluk ârız olmayan, nihâî noktada kudretli" anlamına gelir (İbnü'l-Esir, "mtn" md.; Zeccâc, s. 55).

Metin sadece bir âyette zât-ı ilâhiyyeye izâfe edilmiştir (ez-Zâriyât 51/58). Allah'ın rezzâk, kudretli (zü'l-kuvve) ve metin olduğunu ifade eden bu âyetteki metin kelimesini kıraat âlimlerinin büyük çoğun-